

UOT 81.35

TƏRCÜMƏ ZAMANI SİNONİMLƏRLƏ BAĞLI YARANAN PROBLEMLƏR

VƏLİYEVƏ SEVİL VƏZİRXAN qızı

Sumqayıt Dövlət Universiteti, müəllim

sevil-veliyevaSDU@mail.ru

Açar sözlər: sinonim, çoxmənalılıq, nisbi sinonimlər, mütləq sinonimlər, frazeoloji sinonimlər, dominant söz, sinonimik cərgə

Tərcümə insanın varlığı boyunca öz aktuallığını qoruyan bir sahədir. Dünyada yeddi milyardan artıq insan yaşayır ki, bu insanların da hər birinin öz dili, öz mədəniyyəti vardır. Bu cür dil müxtəlifliyi fonunda insanların bir-birlərini anlaması üçün tərcüməyə böyük ehtiyac duyulur. Bəşər tarixi qədim olduğu kimi tərcümənin də tarixi qədimdir.

Tərcümə ediləcək mətn, dil “qaynaq mətn” və ya “qaynaq dil”, tərcümə olunan və əldə edilən mətn isə “hədəf mətn” və ya “hədəf dil” adlandırılır. [1, s.16]

Tərcümə bəşəriyyətin mədəni inkişafında çox böyük rol oynayır. Tərcümənin qarşısına qoyulan tələb çox yüksəkdir. Tərcüməçi hərtərəfli inkişaf etmiş bir fərd olmaqla yanaşı, dərin savada malik olmalıdır. Bəzi hallarda tərcüməçi mənasını bilmədiyi sözləri lüğətdən taparaq tərcümə edir və onları ardıcılıqla düzür. Sonda nəticə ürəkaçan şəkildə olmur. Məhz bu nöqtədən nəzərdən tərcümə prosesi zamanı tərcümə edilən dilin cümlə quruluşu, cümlədə söz sırası prinsiplərinə əməl olunmalıdır.

Tərcüməçinin qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri tərcümə zamanı hər iki dilin qrammatikasını yaxşı bilmək, zəngin söz bazasına malik olmaq, lüğətdən istifadə qaydalarını bilməkdir. Belə ki, bəzi dillərdə bir çox sözlərin bir yox, bir neçə mənası var, yəni bəzi sözlər çoxmənalıdır, bu prinsip də tərcümə zamanı mütləq nəzərə alınmalıdır. Tərcümə zamanı lazımı söz seçilməlidir. Amma bu prinsipə bəzən əməl edilmir, belə ki, bəzən tərcüməçi düşünmədən sözün lüğətdə rast gəldiyi ilk tərcümə variantını səhvən işlədir. Nəticədə, cümlənin mənasında tam anlaşılmazlıq yaranır.

Tərcümə zamanı ən əsas mərhələlərdən biri cümlədə verilmiş aparıcı fikri düzgün təyin etməkdir və ən çox rast gəlinən problemlərdən biri sinonimlərin tərcüməsi zamanı yaranan problemdir.

Məzmunca bir-birinə yaxın mənə ifadə edən müxtəlif fonetik tərkibə malik sözlərə sinonimlər deyilir. [8, s.27] İki növ sinonimlər var: *mütləq sinonimlər, nisbi sinonimlər*.

Mütləq sinonimlər hər zaman bir-birini əvəz edə bilər. Bəzən sinonim sözlərin eyni mənaya da malik olduğunu göstərir. Lakin belə sözlər sinonim deyil, dubletlər adlanır. [8, s.27].

Amma cümlədə, nitqdə və yaxud söz birləşməsi tərkibində bəzən elə sinonimlərə rast gəlinir ki, onları tam əvəz etmək hər zaman mümkün olmur, belə sinonimlər nisbi sinonimlər adlanır.

Bəzən elə hallar olur ki, hər hansı bir söz tərcümə olunacaq dildə bir neçə sinonim sözə uyğun gələ bilər, hansı sözün düzgün seçilməsi sözün mənasındakı fərqlərdən və mətnin üslubi xüsusiyyətlərindən asılıdır. Məsələn, ingilis dilində to die felinin bir sıra sinonimləri var: to pass away, to stop living, to be no more, to be taken, to breath one’s last, to cease to exist, to conk, to croak, to decease, to demise, to depart, to drop, to drop off to drown, to expire, to finish, to give up the ghost, to go away of all flesh, to kick the bucket, to perish, to relinquish life, to rest in peace, to succumb, to suffocate sözlərinin hamısı ölmək mənasında olsa da, aralarında böyük üslubi fərqlər var. Sözləri üslubi cəhətdən təsnif edərkən onların işlənmə yeri mütləq nəzərə alınır. Məsələn:

heart-soul, cordium. Bu sözlərdən biri “*soul*” poetik mətnlərdə, digəri “*cordium*” elmi mətnlərdə işlənir, “*heart*” isə neytraldır. Azərbaycan dilində belə misallar çoxdur: *zülf-saç, dəniz-ümman, şanə-daraq*.

Dildə bəzən elə frazeoloji sinonimlər olur ki, onlar məna və üslub baxımından eynidir, lakin cümlədə digər sözlərlə birləşən zaman fərqli olur. Məsələn: *to be late for a lecture, to miss the train, to visit museums, to attend lectures* və s.

Bir məna qrupunu ifadə edən sözlər sinonimik cərgə adlanır. Sinonim cərgələrdə iştirak edən sözlərin miqdarından asılı olaraq onların dairəsi dar və ya geniş olur. [8, s.29] Sözlərdən biri dominant-aparıcı olur, əsas mənanı dolğun ifadə edir. Məsələn: *Piece* sözü “*slice*”, “*lump*”, “*morsel*” qrupunda dominant sözdür. “*To look at*” feili “*to stare*”, “*to glance*”, “*to peep*” qrupunda dominant sözdür. Rəng bildirən söz olan “*red*” sözü “*purple*”, “*scarlet*”, “*crimson*” qrupunda dominant sözdür.

Dil nə qədər inkişaf etsə, rəngarənglik daha da zəngin olur. Buna görə də, nitqin effektivliyini və dəqiqliyini artıran leksik seçim imkanları bir o qədər yüksək olur.

“*Glance*”, “*look*”, “*glimpse*” sözlərindən ibarət qrupu təhlil edərkən görürük ki, hər üç söz görməklə bağlı olan sözlərdir, sadəcə fərqli cəhət hərəkətin vaxtı və cəldliyi ilə bağlıdır. “*A glance*” tez və qəfil görünən bir baxışdır, “*a glimpse*” isə bir anlıq görmə qabiliyyətini ifadə edən daha sürətli görmədir.

“*High*” və “*tall*” sifətlərinin müqayisəsinə fikir verək. “*Tall*” sözü insanlar barədə işlənir, “*high*” sözünü isə insanlarla bağlı işlədə bilmərik. Məsələn: *A building is high*. – Bina hündürdür. *A table is high if it exceeds 70 cm*. – Bir masa əgər 70 sm-dən çoxdursa, onda o, hündür stol sayılır. *A tall man entered the classroom*. – Ucaboy adam sinif otağına daxil oldu.

Sinonim olan sözlərdən biri də “*peace*” və “*tranquillity*” sözləridir, onlar məna baxımından eynilik təşkil etmir və tərcümə zamanı mənalar dəyişir. Məsələn: “*a peace conference*” söz birləşməsinin tərcüməsi sülh konfransı deməkdir, biz bu söz birləşməsində “*peace*” sözünü “*tranquillity*” sözü ilə əvəz edə bilmərik.

Bəzən cümlədə elə sözlər olur ki, tərcümə zamanı bu sözlər cümləyə semantik töhvə verir. Məsələn “*even*” və “*only*” sözlərini götürək. Bu sözlər ilk baxışdan eyni məna kəsb etsə də, cümlədə işlənən bu sözlərin tərcüməsi zamanı müxtəlif mənalar yaranır. Məsələn: *Only John drinks milk*. – Yalnız Con süd içir. *Even John drinks milk*. – Hətta Con süd içir.

Bildiyimiz kimi, “qaçmaq” feili ilə bağlı İngilis dilində bir sıra feillər mövcuddur: “*to escape*”, “*to flee*”, “*to fly*”, “*to abscond*”, “*to decamp*”. “*To escape*”, “*to flee*”, “*to fly*” feillərində hərəkət heyvanlara aiddir, “*to abscond*” və “*to decamp*” feillərində isə hərəkət yalnız insanlara aid olur. Məsələn: *His dogs escaped from the garden, the dog fled into the forest*. – Onun itləri bağdan qaçdılar, it meşənin içərisinə qaçdı.

“*Gather*” feili “*to assemble*” və “*to congregate*” kimi digər feillər ilə sinonim olmasına baxmayaraq, işlənmə baxımından fərqlənir. Belə ki, “*to assemble*” və “*to congregate*” kimi feillər işlənmə cümlələrin mübtədası yalnız canlı varlıqlardır, “*to gather*” ilə işlənmə cümlələrdə mübtəda həm canlı, həm də cansız varlıqlarla əlaqəli olur. Məsələn: *The clouds are gathering, it will rain soon*. – Buludlar yığılır, yağış yağacaq.

“*Sofa*” və “*couch*” sözləri mənaca bir-birinə yaxın olan sinonim sözlərdir, amma bu sözləri söz birləşməsi tərkibində işlədərkən onlar arasındakı məna fərqi asanlıqla görmək olar. Məsələn: İngilis dilində “*couch potato*” söz birləşməsi mövcuddur, bu birləşmədə “*couch*” sözünü “*sofa*” sözü ilə əvəz etmək mümkün deyil.

Digər sinonim olan feillərdən biri də “*to watch*” və “*to look*” feilləridir, onlar arasındakı fərq nəzər salaq: “*To watch*” feilini biz yalnız televizor izləmək kimi işlətdiyimiz halda, “*to look*” feilini isə nəyəsə baxmaq kimi işlədə bilərik. Məsələn: *She is watching the TV programme*. – O, televizor proqramını izləyir. *My sister is looking at her photos*. – Bacım şəkillərinə baxır.

ƏDƏBİYYAT

1. Eruz S. Çeviriden Çeviribilimine. İstanbul: Multilingual yayımları, 2003, 16 s.
2. Arnold I.V. The English Word. M.: High School, 1986, pp.143-149
3. Jespersen O. Linguistics. London, 1983, pp.395-412
4. Dubenets E.M. Modern English Lexicology (Course of Lectures) M.: Moscow State Teacher Training University Publishers, 2004, pp.17-31
5. Canon G. Historical Changes and English Wordformation: New Vocabulary items. N.Y., 1986, 284 p.
6. Bloomsbury Dictionary of New Words. M., 1996, pp. 276-278
7. Трофимова З.С. Dictionary of New Words and New Meanings. M.: Павлин, 1993, 48 с.
8. Cəfərov S. Müasir Azərbaycan dili, II hissə.Leksika. Bakı: Şərq-Qərb, 2007, 192 s.
9. World Book Encyclopedia . Vol. 8 .NY. 1993, 321 p.
10. <http://www.wikipedia.com/English/articles/synonyms.htm>
11. http://www.mpsttu.ru/works/english_philology/Э.М.Дубенец. Курс лекций и планы семинарских занятий по лексикологии английского языка.htm
12. <http://www.freeessays.com/english/E.Cruse Quantitative and Qualitative synonymy.htm>

РЕЗЮМЕ

ПРОБЛЕМЫ С СИНОНИМАМИ ПРИ ПЕРЕВОДЕ

Велиева С.В.

Ключевые слова: синоним, фразеологический синоним, относительный синоним, доминирующее слово, синонимичный ряд

Перевод – это продукт процесса языкового общения и история каждого языка, сложившаяся в определенное время. Богатство языковой лексики обусловлено синонимами в языке. Поэтому, когда разные слова используются для выражения одного и того же значения, язык становится обогащенным и красивым. Одной из проблем, возникающих при переводе, является проблема с переводом синонимов. Таким образом, в английском языке есть несколько слов, которые иногда имеют два или более синонимов. Но есть разница между этими синонимами, которые должны быть правильно определены в предложении. Чтобы понять эту разницу, каждый переводчик должен обладать большими знаниями. Если разница между синонимами слова не учитывается, то при переводе возникают недоразумения.

SUMMARY

THE PROBLEMS WITH SYNONYMS DURING TRANSLATION

Valiyeva S.V.

Key words: synonym, phraseological synonyms, relative synonyms, dominant word, synonymous row

Translation is a product of the process of language communication and the history of each language came at a specific time. The richness of the language vocabulary is due to synonyms in the language. So when different words are used to express the same meaning, the language becomes enriched and beautiful.

One of the problems during translation is the problem with the translation of synonyms. Thus, there are a number of words in English that sometimes have two or more synonyms. But there is a difference between these synonyms that need to be properly defined in the sentence. To understand this difference, each translator must have wide and rich knowledge. If the translation between the synonyms of the word is not taken into account, there will be misunderstanding during the translation, and the reader will not understand the content of any sentence or text.

Daxilolma tarixi:	İlkin variant	22.06.2020
	Son variant	04.09.2020